

••• Verruwing, lastig
of logisch?

Harmen Binnema

Het raadsdebat dat deze week leidde tot het gedwongen vertrek van wethouder Pastors van Rotterdam, was hard. Het was kenmerkend voor de nare onderlinge verhoudingen.

Een paar citaten uit het debat. De SP'er Cornelissen zegt in de hem toebedeelde spreektijd van enkele minuten de volgende dingen: "Pastors wil met een touringcar de stad rond. Hij is een gefrustreerd katholiek jongetje. Een fundamentalistisch moslim-atheïst. Moslims proberen hier hun droom waar te maken. Pastors zegt: 'Ze zijn dieven uit overtuiging.'"

GroenLinks-voorman Kaija, die tegen Pastors de motie van wantrouwen indient: "Pastors verpest de sfeer in de stad. Hij moet niets van religie hebben. Zijn uitspraken over islam en moslims zijn zeer schadelijk, suggestief, discriminerend en beledigend."

PvdA-fractievoorzitter Cremers: "De eerste dreigmails zijn binnen. Het in Rotterdam zeer beladen woord 'demonisering' is weer uit de kast gehaald."

Sörensen van Leefbaar Rotterdam: "Cremers legt zelfs verband tussen Pastors en de rellen in Frankrijk. Hij daagt zelf uit tot rellen."

Bovenstaande tekst is afkomstig uit een artikel in Trouw van 12 november 2005. Kortom, ook zo'n zestien jaar geleden waren er zorgen over verruwing in de omgangsvormen tussen politici. En ook in de decennia hiervoor, wellicht zelfs eeuwen, kwamen we dit soort zorgen volop tegen. Zo werden volgens de overlevering de parlementen in Canada en Engeland zo ingericht dat er 'two swords and one inch' zat tussen de banken van coalitie en oppositie. Een veilige afstand, mochten de gemoederen aan beide kanten hoog oplopen. **Carla Hoetink** beschrijft beeldend hoe de omgangsvormen in het Nederlandse parlement zich de afgelopen anderhalve eeuw hebben ontwikkeld en hoe de Kamervoorzitter ongepast taalgebruik uit de Handelingen kon laten schrappen (de 'lijken').

Klachten over omgangsvormen klinken soms als de verzuchting van een oudere generatie over “de jeugd van tegenwoordig”. Terwijl degenen die dat zeggen, vergeten lijken te zijn hoe zij zelf waren toen ze jong waren – en hoe toen door anderen tegen hen werd aangekeken. Een waarschuwing om het verleden niet te veel te idealiseren en het heden niet te veel te problematiseren, zoals ook doorklinkt in het interview met **Jetta Klijnsma** in dit Jaarboek: “vroeger was niet alles beter, wel anders.” Elke tijd kent eigen uitdagingen, met omgangsvormen die bij die tijd passen.

Zelf moest ik bij het reflecteren op het thema van dit Jaarboek denken aan de gevleugelde uitspraak van toenmalig premier Jan-Peter Balkenende: “fatsoen moet je doen”. Een uitspraak die op verschillende manieren valt te interpreteren. Allereerst veronderstelt het dat fatsoen een nastrevenswaardig politiek ideaal is. Net zoals anderen streven naar gelijkheid, transparantie of duurzaamheid, was voor deze premier het herstel van normen en waarden van groot belang. Bovendien is het niet vrijblijvend, maar iets wat je moet en waaraan je je ook niet zomaar kan onttrekken. Tenslotte is het een handeling, je moet zichtbaar fatsoen uitdragen en in de praktijk brengen.

Er was veel kritiek op dit motto. Sommigen vonden het te veel de spuitjeslucht van de jaren '50 van de vorige eeuw ademen, anderen vroegen zich af waarom de overheid ons zou voorschrijven hoe we ons moeten gedragen. Ook vroegen critici zich af of er geen belangrijke maatschappelijke kwesties waren waar een regering en een premier zich druk om konden maken. Maar daar staat tegenover dat in het onderzoek dat het Sociaal en Cultureel Planbureau al jaren doet naar opvattingen van burgers over belangrijke problemen in de samenleving thema's als normen en waarden en hoe we met elkaar omgaan steevast hoog scoren. En is de manier waarop de Belastingdienst vermeende toeslagfraudeurs heeft behandeld of hoe de NAM en diverse overheden zijn omgegaan met de Groningers in het bevingengebied, naast allerlei andere bewoordingen, ook niet als onfatsoenlijk te omschrijven? Zo is “fatsoen moet je doen” niet alleen een oproep aan burgers, maar misschien vooral juist ook een oproep aan de overheid en de politiek.

Lastig of logisch?

In dit Jaarboek staat de vermeende verruwing van de omgangsvormen, in politiek, bestuur en samenleving centraal. We kijken daarbij naar het ongenoegen in de samenleving en de mate waarin politici en bestuurders daar oog en begrip voor hebben. Doen we nog moeite om elkaar te begrijpen of hebben de anderen het sowieso verkeerd, wat zij ook zeggen? Is het inmiddels hard op de inhoud én hard op de persoon? Ook is er aandacht voor de dynamiek van vergaderen, het belang van informeel contact en het kunnen bijleggen na een aanvaring in de vergadering. Welke middelen kun je inzetten om op een minder ruwe en meer constructieve manier met elkaar om te gaan en wie rekent dat tot zo'n verantwoordelijkheid? Wat kan (en wil) een burgemeester of griffier hierin betekenen? **Sandra Korthuis** en **Johan Balthes** nemen ons mee in de lessen die zij en Hoogeveen hierin hebben geleerd. Vanuit het **Netwerk Mediawijsheid** komen tips om zowel als burgers als overheden slimmer en effectiever te communiceren (onder meer online) en daarmee onbegrip en mogelijke agressie te voorkomen.

We willen bewust de beide kanten van de verandering in omgangsvormen laten zien, die we hebben samengevat als: lastig of logisch? Om te beginnen: er is wel degelijk reden tot zorg. Een gebrek aan wederzijds persoonlijk en politiek respect, verstoorde verhoudingen, aanvallen onder de gordel, onparlementair taalgebruik. Voorbeelden te over van verruwing. Met alle gevolgen voor de kwaliteit en effectiviteit van het lokaal bestuur. Zowel **Ton Baas** als **Henry Meijdam** verwoorden deze kant van de medaille. Het is niet zomaar dat raadsleden of Kamerleden spreken via de voorzitter, dat zij in de parlementaire arena andere woorden kiezen dan thuis of in de kroeg. Niet de onderbuik, maar het inhoudelijke argument; niet de hardste schreeuwer, maar het redelijkste geluid. De voorbeelden van persoonlijke aanvallen, verziekte verhoudingen en intimidatie die we in gesprekken met raadsleden hebben opgetekend (hoofdstuk 6), onderstrepen dit punt nog maar eens.

Verruwing hoeft niet op te treden, wanneer er over en weer wordt geluisterd en niet alleen geroepen en geponeerd. **Rick van Asperen** pleit voor dialoog in plaats van debat, het zoeken van gezamenlijke waarden in plaats van tegenstellingen en het stoppen met denken in termen van winnaars en verliezers. Een vergelijkbaar pleidooi voor verbinding, wederzijds respect en het samen zoeken naar oplossingen houdt politicus in spe **Jaron Tichelaar**.

Aan de andere kant is verruwing ook “logisch” en misschien zelfs wenselijk. Politici hoeven elkaar niet telkens te ontzien, meningsverschillen niet weg te stoppen achter wollige formuleringen. De taal van de straat mag bij gelegenheid best in de raadszaal worden gehoord. Een stevig en fel debat is soms hard nodig, wanneer de politiek-bestuurlijke elite het samen iets té gezellig heeft. Het benadrukken van de toon of de manier waarop iets wordt gezegd, kan ook een ontwijkingsmanoeuvre zijn om het vooral niet over de inhoud te hoeven hebben. Die wordt misschien niet parlementair verwoord, maar is daarmee niet minder terecht en relevant. “Politiek is ruzie maken” schrijft **Laurens van der Voorst**, waarmee hij bedoelt dat het de bedoeling is dat politici met vuur en overtuiging hun verhaal vertellen, laten zien waar zij voor staan. Juist de onderlinge verschillen laten zien, in plaats van die in omfloerst taalgebruik te verhullen en te verstoppen. Ook **Marije van den Berg** pleit voor het zichtbaar maken van tegengestelde belangen. Conflictloos klinkt mooi, maar is misschien vanuit democratisch oogpunt eerder een slecht teken: heeft iedereen wel echt zijn zegje gedaan, zijn alle overwegingen meegenomen?

Besturen in tijden van corona

Het zou raar zijn in een jaar dat zo door corona is gedomineerd, aan dit thema geen aandacht te besteden in het Jaarboek. Des te meer is dat logisch vanwege de impact die corona heeft gehad op het functioneren van het openbaar bestuur. **Eduard Annen** verlangt terug naar de fysieke vergaderingen, hoewel het online vergaderen langzaamaan begint te wennen en bovendien best efficiënt is. Online vergaderen zelf werd onderwerp van politieke discussie, terwijl het politieke debat over inhoudelijke onderwerpen daarentegen verschaalde en nog meer uit het zicht van inwoners raakte. Dit is één van de conclusies die **Klaartje Peters** en **Lianne van Kalken** trekken in hun bijdrage over de effecten van het online vergaderen op de politiek in raden en staten. Ook **John Bijl** reflecteert op de effecten van corona en het videovergaderen voor het werk(plezier) van raadsleden, hun uiteenlopende digitale vaardigheden en het belang van samen afwegen en besluiten nemen in plaats van allemaal alleen achter je eigen pc of laptop.

Dank!

Zonder het enthousiasme en inzet van de redactieleden had dit Jaarboek niet tot stand kunnen komen. Het gaat om Irma Hesp, die helaas al na korte tijd moest afhaken, Walter Hooghiemstra, Cindy Elken-van Mierlo, Brenda Bouwhuis en Ricus Tiekstra. Zij hebben elk met hun eigen invalshoeken en ideeën en niet te vergeten netwerk van interessante auteurs en te interviewen personen, bijgedragen aan een mooi en gevarieerd Jaarboek. Ondanks dat we elkaar eigenlijk alleen maar online hebben ontmoet en hebben vergaderd, is er een prettige samenwerking ontstaan.

Ook dit jaar hebben we gezocht naar een mix van columns, interviews, praktijkbijdragen en wetenschappelijke artikelen. We hopen dat het is gelukt enerzijds het thema verruwing op een samenhangende, toegankelijke en relevante manier neer te zetten en anderzijds ook voldoende aandacht te besteden aan andere actuele ontwikkelingen in het openbaar bestuur waar griffiers mee te maken hebben. Namens de redactie wens ik een ieder veel plezier en inspiratie toe bij het lezen van dit Jaarboek.